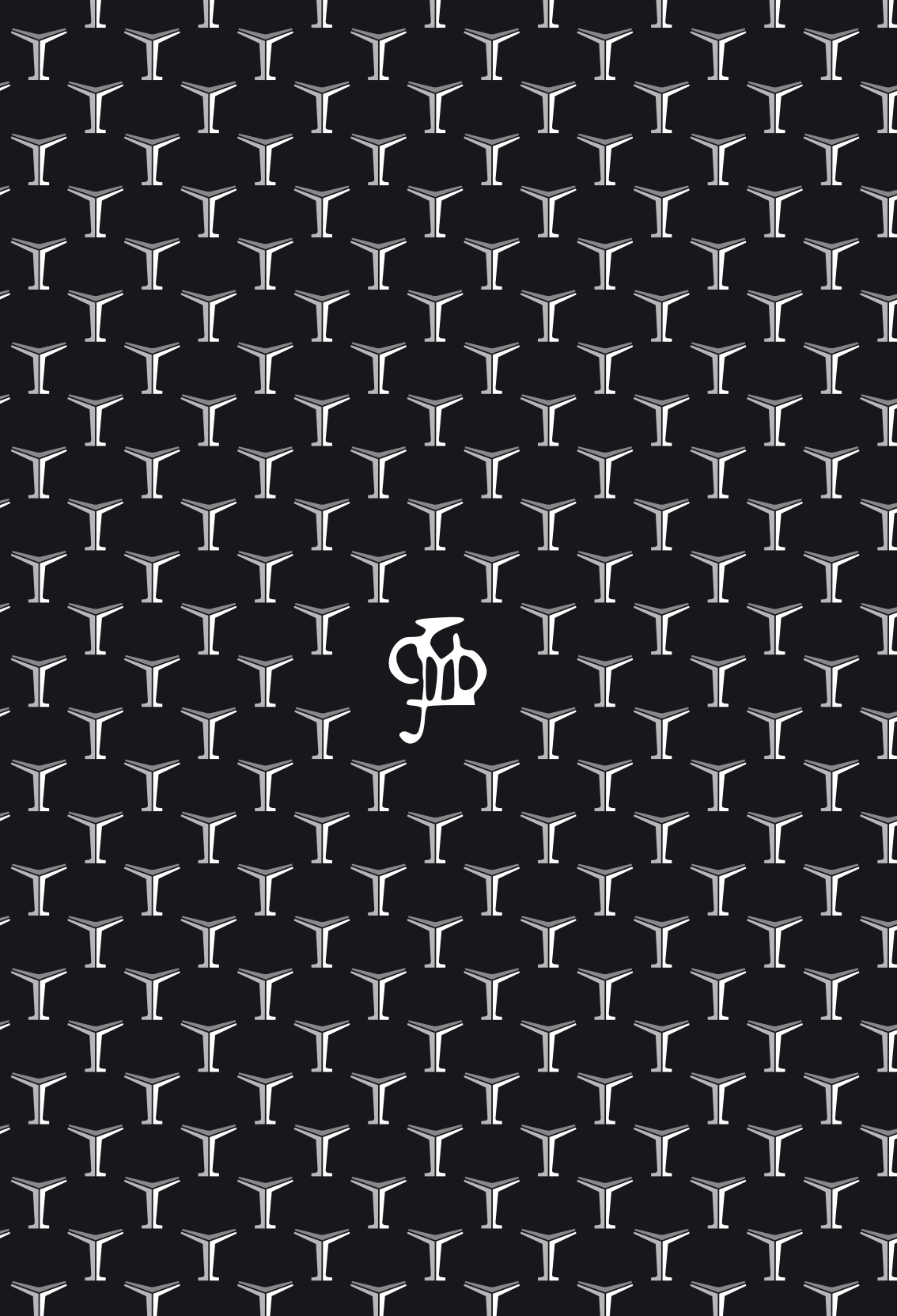

Les bullangues se comencen el dilluns

Vida, obra i viatges d'Apeles Mestres

Maria Planellas

Pròleg de Francesc Fontbona

Trípode
Editorial Trípode

Biblioteca del Modernisme, 6

LOGOS

Títol: *Les bullangues se comencen el dilluns. Vida, obra i viatges d'Apeles Mestres*
Primera edició: desembre de 2021

© Maria Planellas Saumell
© Del pròleg: Francesc Fontbona
© D'aquesta edició: Edicions Trípode, SL
Carrer Aribau, 114, entl. 4a. Barcelona, 08036
www.tripode.cat
Instagram: www.instagram.com/editorialtripode/
Facebook: www.facebook.com/TripodeEditorial/
Twitter: www.twitter.com/Ed_Tripode

Dibuixos coberta i interior: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Fons Apel·les Mestres Oñós AHCB3-032/5D52
Disseny i maquetació: Elma Presas
Correcció: Helena Batlle

ISBN: 978-84-123920-9-8
Dipòsit legal: B 18651-2021

Aquesta obra ha rebut una beca de suport a la creació literària en llengua catalana de la Fundació Carulla i l'Editorial Barcino

EDITORIAL BARCINO FUNDACIÓ////CARULLA

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org), si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Índex

Pròleg 9

Presentació 19

Records d'infantesa 25

La casa del carrer del Bisbe 25

Elionor Oñós i Josepa Salvat 29

A estudi 34

Formació i viatges 39

Les primeres passes del dibuixant 39

Alexandre de Riquer 41

Josep Oriol Mestres 55

Visions d'un català per Espanya 60

Excursions europees 67

En Peius i les lletres medievals 84

El dibuixant de *La Campana* 102

Un poeta de moda 113

Laura Radenez i el *Llibre d'Expansions* 113

Incursions als Jocs Florals a la dècada dels vuitanta 128

Els Jocs Florals de 1888 134

L'apàtrida 142

Qüestions lingüístiques 151

El català com a opció poètica 151

Modernització de la llengua literària 162

Anuari català i la guerra de plurals femenins 167

L'Avenç i la reforma ortogràfica 171

La fi de segle 187
Contra el Modernisme 187
Apunts biogràfics 198
Josep Rodoreda 211
Enric Morera 215
Enric Granados 223
El teatre infantil i algunes cançons 237
Llorers i punyalades 249
Liliana 249
«De poètica catalana» 256
Atacs i contraatacs 267
Josep Recolons 281
Bullangues i trinxeres 289
La Setmana Tràgica 289
Catalunya Nord i la Gran Guerra 295
Poesia bèl·lica 301
Els Jocs Florals de 1915 311
La fi del conflicte 313
Darrers anys 319
L'hostal Permanyer 319
Vendrell, Plantada i Badia 333
Vells i joves 336
La polèmica del punt volat 348
Mort 351
Glòria pòstuma? 355
Bibliografia 361

Presentació

Cap a l'any 2014, mentre investigava el paper d'Apeles Mestres durant la Primera Guerra Mundial, vaig anar a parar a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hi vaig passar uns quants dies, fullejant reculls de premsa de l'època i papers personals del poeta; entre aquests, en vaig trobar un que em va sorprendre. Es tractava d'un document manuscrit, amb la signatura de l'autor, que feia el següent:[1]

> Apel·les, escrit així
> amb dos eles i un puntet,
> perquè ho mana no sé qui
> ni sé per què ni amb quin dret
> —tal vegada algun ximplet
> que ha volgut riure's de mi;—
> vull que sàpiga tothom,
> és dir, tot bon català,
> que aquest nom no és el meu nom
> ni ho ha sigut ni ho serà.
>
> Apeles Mestres

[1] Els textos prefabrians s'han normalitzat seguint els «Criteris de transcripció per a les obres maragallianes».

Amb el document hi havia unes postals amb el mateix text imprès, però Mestres ja podia imprimir tantes postals com volgués, perquè, segons les normes ortogràfiques que havia publicat l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913, els noms propis s'havien de normalitzar. Més endavant vaig constatar que fins a la seva mort, les dues formes es van anar alternant: «Apel·les» era la solució emprada a la major part dels diaris i revistes, que s'adherien a la normativa i no estaven disposats a fer excepcions; «Apeles», en canvi, l'única signatura acceptada pel poeta, era la que es continuava fent servir als llibres que anava publicant… i la que es va escriure a la senyera que va cobrir el taüt que el va portar al cementiri de Montjuïc l'any 1936.

A mesura que anava familiaritzant-me amb l'autor, em trobava més anècdotes gracioses al voltant d'aquesta guerra de grafies: un dels seus grans amics, el pianista Frederic Lliurat, enviava cartes a nom de «Sr. D. Apel·l·l·les Mestres». I, si fa no fa, també el mateix poeta se'n fumia una mica, de la situació i, en plena vellesa, va escriure un conte sobre la visita d'un jove que li explicava, amb tota la condescendència del món, com es transcrivia el seu nom, i s'acomiadava amb una advertència: «dec assabentar-lo que tots els impressors tenen ordres severíssimes; i l'hi imprimiran no de la faisó bàrbara que l'escriu vostè, sinó com mana la moderna fil·lol·logia».

L'actitud de les generacions estudioses posteriors ha seguit fil per randa les maneres del jove arrogant que explica a la patum «reaccionària» com ha de signar. Perquè, naturalment, si normalitzem un idioma, cal fer-ho fins a les darreres conseqüències, i, ben mirat, quin seria el pas següent? Recuperar Jacinto Verdaguer o Francisco Pi i Margall (pronunciats, *ça va sans dire*, amb una neutra impecable)? Això sí: com que a totes les normes hi ha excepcions, encara que Apeles Mestres hagi de passar

per l'adreçador, es continua publicant, sense remordiments, el *Glosari* del simpàtic falangista Eugeni d'Ors amb una sola *s*.

Al cap i a la fi, l'autor de *Liliana* es mereix algunes d'aquestes conseqüències, pel seu rebuig infantil a la tasca de l'Institut. I tanmateix afirmar que fou irreconciliablement antinormatiu només és fruit d'ignorància o de malícia: el poeta, que venia d'una joventut de bregues ortogràfiques eternes (la més coneguda és la guerra dels plurals femenins) és dels primers que dona suport a la reforma de *L'Avenç* impulsada per Joaquim Casas i Carbó i un joveníssim, i ves per on aleshores desconegut, Pompeu Fabra. L'any 1891, Mestres, que es troba en una època esplendorosa i és el paradigma de la modernitat literària, es converteix en un argument d'autoritat per als reformistes, i s'hi implica fins al punt de publicar un parell d'articles en què els defensa a *La Vanguardia*. Podem suposar, doncs, que dues dècades més tard no s'hauria mostrat tan radicalment oposat a les regles si, amb la nova onomàstica, no li haguessin imposat una grafia que no reconeixia com a seva. Tampoc no hem d'ignorar que l'any 1934, a l'homenatge que li preparen i que no s'arriba a celebrar pels fets d'octubre, el jove estudiant Delfí Escolà aconsegueix que accepti les normes per al volum antològic que li prepara, sempre que no afectin el ritme o la rima del poema. Ara bé, a la lletra de claudicació el poeta afegeix «una recomanació, exigeixin que el meu nom vagi tal com l'he escrit sempre; és a dir, amb una sola ela i no com se li ha ocorregut an en Fabra».

Amb gairebé un segle de distància, caldria acceptar que si el nom de ploma té alguna validesa avui, també el tenia aleshores; i que si un artista es va esmerçar tant a posar-lo d'una determinada manera, ho podríem respectar sense que això impliqui una negació o una rebel·lió contra la normativa. Perquè vinculada a la condescendència a l'hora d'escriure'n

el nom hi va la de llegir la seva obra. Mestres no és un autor oblidat i se n'han fet estudis acadèmics (i no) a dojo. Però quan se l'enclou en definicions genèriques acostuma a sortir-ne perjudicat, com un autor naïf, de segona o tercera línia, a qui etzibar comentaris despectius sense necessitat de conèixer-ne minuciosament la producció. I, al capdavall, queda el poeta popular, que és una manera de dir, perquè amb prou feines es troben edicions de la seva obra, i fins i tot la *Cançó de taverna* comença a caure en l'oblit.

Però Apeles Mestres va més enllà de tot el folklore que l'envolta i, com segurament passa amb tots aquells que acaben en un manual de literatura, té una personalitat que sovint s'escapa dels esquemes: normalment el considerem un poeta modernista, i un dels introductors del naturalisme a la poesia catalana: i ell se'n fot, dels modernistes i dels naturalistes —i dels simbolistes, decadentistes, i tants altres. De fet, Mestres aconsegueix barallar-se amb gairebé tothom: també amb els homes de la Renaixença, i, només faltaria, amb els noucentistes.

Però aleshores, qui era? On l'hem de situar? Perquè, si això és una biografia, el que necessitem són unes dates i unes dades, uns fets que siguin incontestables i que ens situïn: quan va néixer, qui eren els seus pares, qui eren els seus amics, amb qui es va casar, a quines revistes va escriure, quins llibres va publicar, quins premis va guanyar, etc. Correríem el risc d'acabar fent un llistat que tindria la facultat d'adormir-nos a la tercera pàgina, i això que la seva figura té prou potencial com per fer-nos passar unes quantes nits en vetlla.

Torno al 2014 i els anys següents, quan jo passava dies a l'Arxiu, entre els seus papers personals, i compartia apassionades converses amb Meritxell Cano, que també preparava la tesi sobre Mestres. Primer vaig començar per tot el recull de premsa, que vaig llegir des de la distància

de l'estudiosa —«aquest era un cabró!» o, «mira, quin desgraciat!»—; els seus dibuixos a la premsa satírica em van captivar —i que trist que els catalans ja no tinguem publicacions de la categoria d'aleshores—; paral·lelament anava llegint la seva poesia, i sovint acabava assaltant el despatx de Francesco Ardolino, el meu director de tesi, per protestar contra les injustícies de la història —«has llegit aquest poema? I aquest altre? Com pot ser que ningú no s'hagi adonat que són boníssims, eh? Com pot ser?». També vaig arribar a l'epistolari —que m'havia jurat i perjurat que no obriria, perquè al cap i a la fi eren «només» les cartes rebudes—, i aquí tota la meva perspectiva va canviar, perquè ja no era davant del poeta: em veia envoltada del seu grup d'amics sorneguers, que parlaven de tot sense contemplacions, amb un to familiar, espontani; i a més a més, hi havia la potent figura del pare, que li marcava el compàs quan ell viatjava per Europa. Encara que com a regla general manquessin les respostes de l'autor, podia intuir el que ell pensava, feia, o el que havia escrit per rebre una determinada contestació. Així, van fer la seva aparició el *Llibre Vert* i el *Llibre d'Expansions*, que afortunadament vaig poder consultar en línia: allà la veu del poeta ressonava potent, i expressava les seves percepcions, però també deixava caure opinions sense filtre, amb vinyetes acompanyades de frases irònniques que pretenien copsar espurnes de la realitat que l'envoltava.

Amb això, la seva figura va anar agafant relleu: aquell prisma tan personal, que s'intuïa als seus poemes, en algunes biografies, als anecdotaris, o al diari de Joaquim Renart, resplendia en tota la seva glòria. I en fi, aquest és l'Apeles Mestres que vull recuperar: el poeta, l'artista, sí; però també el dels àlbums, el de les cartes, el sorneguer, l'ironista, el tossut que es va negar a escriure el seu nom amb ela geminada. Un personatge completament integrat en una fauna intel·lectual barcelonina d'allò més

agitada, en un moment en el qual fins i tot els Jocs Florals podien acabar a cops de garrot. I la idea és que, aquí, al voltant de Mestres, apareguin a poc a poc els seus amics i enemics: una constel·lació d'artistes, de músics, d'escriptors, d'intel·lectuals, de poetes, que també feien la seva via en una societat en transformació.